ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ Տարածաչափություն

Կատարող՝ Հակոբյան Հայկուհի

Դպրոց՝ հ. 144 հիմնական դպրոց

Առարկա՝ Երկրաչափություն

Կազմակերպություն՝ "Երևանի Լեոյի անվան հ. 65 ավագ դպրոց" ՊՈԱԿ

Խմբի պատասխանատու՝ Խաչատրյան Զինա

Ներածություն

Տարածաչափական մարմինները ներկայացնելուց առաջ նախ պետք է ներկայացնենք զրոական, միաչափ, երկչափ, եռաչափ տարածությունները

Զրոական, միաչափ և երկչափ տարածությունները կարելի է համարել եռաչափ տարածության մասնավոր դեպքեր: Իսկ եռաչափ տարածությունը կարելի է համարել քառաչափ տարածության մոդելի մի մաս(չորրորդ չափումը երբեմն անվանում են ժամանակ):Ներկայացնենք զրոյական տարածությունը:

Զրոյական տարածության գրաֆիկական պատկերը կարող է հանդիսանալ մի քանի տարածությունների ազատ կետ:

Այնուհետև ներկայացնենք միաչափ տարածությունը:

Միաչափ տարածությունում կոորդինատային համակարգի օրինակ է հանդիսանում թվային առանցքը, որի վրա տեղադրված են կետեր և հատվածներ, որոնք ունեն միայն մեկ տարածական բնութագիր, չափը կամ երկարություն: Միաչափ տարածությունում կարելի է հաշվել նաև անկյունը:

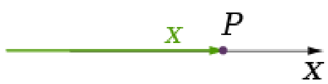

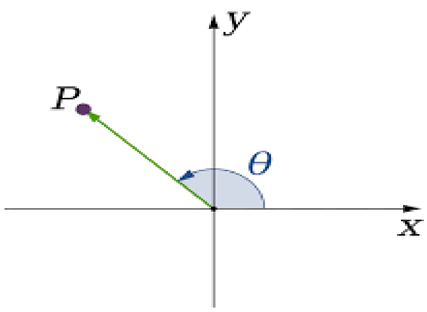

Ներկայացնենք երկչափ տարածությունը:

Երկչափ տարածության օրինակ է հանդիսանում հարթությունը:Այստեղ յուրաքանչյուր կետ տրվում է երկու կոորդինատներով, որոնք կոչվում են աբցիս և օրդինատ:Հարթ մարմինները ունեն երկու բնութագրիչներ՝ երկարություն և լայնություն:

Եռաչափ տարածություն՝ նյութական աշխարհի երկրաչափական մոդելն է: Այս տարածությունը կոչվում է եռաչափ, քանի որ այն ունի երեք միասնական չափեր՝ երկարություն, լայնություն և բարձրություն, այսինքն ՝ եռաչափ տարածությունը նկարագրվում է երեք միավոր ուղղանկյուն վեկտորներով: Եռաչափ տարածության մասին մարդու պատկերացումը ձևավորվում են դեռ վաղ մանկությունից և այն կապված է մարդու շարժումների կոորդինացիայի հետ: Զգայարանների միջոով մեզ շրջապատող աշխարհը ընկալելու կարողությունը անվանում են խորության ընկալում: Վերլուծական երկրաչափության մեջ եռաչափ տարածության յուրաքանչյուր կետը նկարագրվում է երեք մեծությունների՝ կոորդինատների միջոցով: Տրվում են երեք փոխուղղահայաց կոորդինատային առանցքներ, որոնք հատվում են հաշվարկման սկզբնակետում: Կետի դիրքը նշվում է այս երեք առանցքների նկատմամբ ունեցած դիրքով՝ թվերի կարգավորված եռյակի միջով: Այս թվերից յուրաքանչյուրը ցույց է տալիս համապատասխան առանցքի երկայնքով հաշվարկման սկզբնակետից կետի ունեցած հեռավորությունը:

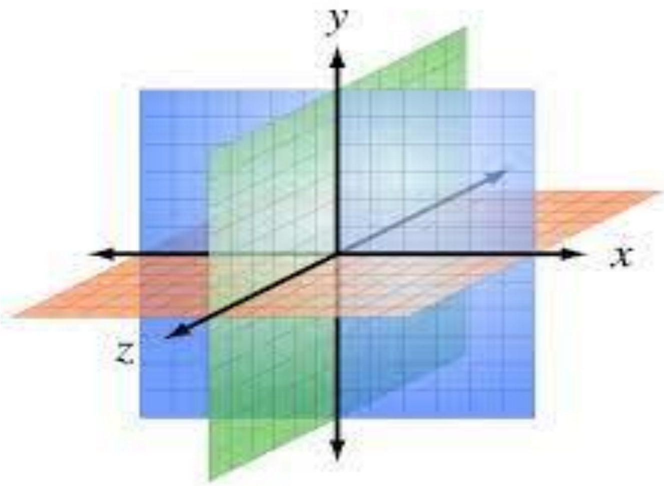

Տարածություն, եռաչափ անսահման տարածք, որում ֆիզիկական մարմիններն ու իրադարձություններն ունեն հարաբերական դիրք և ուղղություն, իրական տարածության վերացարկումն ու ընդհանրացումը մաթեմատիկայում: Ֆիզիկական տարածությունը հաճախ վերագրվում է երեք գծային չափում, չնայած արդի ֆիզիկոսները սովորաբար այն ներկայացնում են ժամանակի հետ՝ որպես անսահման քառաչափ տարածաժամանակ: Մաթեմատիկայում «տարածություններին» վերագրվում են տարբեր չափողականություններ և տարբեր ներքին հատկություններ: Տարածության գաղափարը հիմնարար կարևորություն ունի ֆիզիկական տիեզերքը հասկանալու մեջ: Սակայն փիլիսոփաները դեռ վիճում են՝ այն ինքնին էությո՞ւն է թե՞ կապ էությունների միջև:

Տարածության բնույթի, էության և գոյության ձևի մասին վեճերը թվագրում են անտիկ ժամանակներով: Պլատոնի Տիմեոս տրակտատում Սոկրատեսը խոսում է հույների «խորա» (այսինքն՝ տարածություն) հասկացության մասին, Արիստոտելի Ֆիզիկայում (Գիրք IV, Դելտա) տրվում է տոպասի (այսինքն՝ «տեղի») սահմանումը, 11-րդ դարի արաբ բազմագետ (էրուդիտ) Ալհազենը իր Դատողություններ տեղի մասին (Qawl fi al-Makan) աշխատության մեջ խոսում է «տեղի երկրաչափական ընկալման» մասին՝ որպես տարածության : Այս դասական փիլիսոփայական հարցերից շատերը քննարկվել են Վերածնունդի ժամանակներում և վերաձևակերպվել 17-րդ դարում, մասամբ դասական մեխանիկայի ձևավորման վաղ փուլում: Իսահակ Նյուտոնի տեսակետից տարածությունը բացարձակ էր՝ այն իմաստով, որ գոյություն ուներ մշտապես, անկախ նյութի առկայությունից: Այլ բնափիլիսոփաներ, օրինակ՝ Գոթֆրիդ Լայբնիցը համարում էին, որ տարածությունը իրականում օբյեկտների միջև կապերի համախումբ է՝ տրված հեռավորություններով և ուղղություններով: 18-րդ դարում փիլիսոփա և աստվածաբան Ջորջ Բերկլին փորձում էր ապացուցել «տարածական խորության տեսանելիության» գոյությունը իր «Տեսողության նոր տեսության փորձ» տրակտատում: Ավելի ուշ մետաֆիզիկոս Իմանուել Կանտը միտք արտահայտեց, որ ոչ տարածությունը, ոչ ժամանակը չեն կարող փորձնականորեն ընկալվել, դրանք համակարգային ընկալման տարրեր են, որոնք մարդիկ սովոր են կազմել բոլոր փորձերում: Իր «Զուտ բանականության քննադատություն» աշխատության մեջ Կանտը տարածությունը համարում է ինտուիցիայի մաքուր ապրիորի ձև, այդպիսով այն մեր մարդկային ընդունակությունների անշրջանցելի ընկալում է:

19-րդ և 20-րդ դարերում մաթեմատիկոսներն սկսեցին դիտարկել տարածություններ, որտեղ երկրաչափությունը էվկլիդեսյան չէ և որտեղ տարածությունը ոչ թե «հարթ» է, այլ՝ «կորացած»: Համաձայն Ալբերտ Այնշտայնի հարաբերականության ընդհանուր տեսության՝ տարածությունը գրավիտացիոն դաշտի շուրջը շեղվում է էվկլիդեսյան տարածությունից: Ընդհանուր հարաբերականությունը ստուգող փորձերը հաստատեցին, որ տարածության ձևի համար ոչ էվկլիդեսյան տարածությունն ավելի հարմար նկարագրություն է:

<u>**Նպատակը**</u> հանդիսանում է այն,որ երեխան պատկերացում կազմի տարածության, տարածաչափության մասին:

Տարածաչափություն

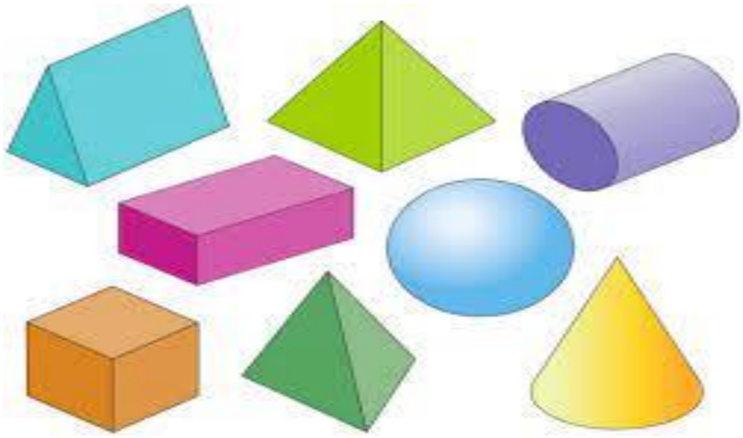

Քանի որ երկրաչափության ցանկացած դասընթացի հիմքում ընկած են աքսիոմները մենք պետք է պարզեցված բացատրենք, որ աքսիոմները պնդումներ են, որոնք ընդունվում են առանց ապացուցման: Աքսիոմների օգնությամբ սահմանվում են մնացած բոլոր հասկացություններն ու ապացուցվում են նրանց հատկությունները:

Աքսիոմն կամ պոստուլատը հիմնավորման ելակետն է: Ինչպես դասականորեն ընդունված է, աքսիոմն ակնհայտ նախադրյալ է, որը պետք է ընդունվի առանց վիճարկման, այն անհերքելի ճշմարտություն է: Աքսիոմ հունարեն ἀξίωμα (āxīoma) ' բառից է, որ նշանակում է արժեքավոր գաղափար, կամ այն ինչ համարվում է ակնհայտ: Ժամանակակից տրամաբանության մեջ աքսիոմն պարզապես մտահանգման ելակետն է:

Նպատակը՝ երեխան հասկանա թե ինչ է աքսիոմը:

Տարածաչափության հիմնական հասկացություններն են՝ կետ, ուղիղ, հարթություն: Էվկլիդյան երկրաչափության մեջ կետի, ուղղի և հարթության հատկությունները տրվում են 20 աքսիոմների միջոցով:

Ձևակերպենք դրանցից մի քանիսը:

- Տարածության ցանկացած երկու կետով անցնում է ուղիղ և այն էլ միայն մեկը:
- Մի ուղղի վրա չգտնվող ցանկացած երեք կետով անցնում է հարթություն և այն էլ միայն մեկը:

- Մի ուղղի վրա գտնվող երեք կետերով անցնում են անվերջ շատ հարթություններ:
- Եթե ուղղի երկու կետերն ընկած են հարթության մեջ, ապա ուղղի բոլոր կետերն ընկած են այդ հարթության մեջ:
- Եթե երկու հարթություններ ունեն ընդհանուր կետ, ապա նրանք ունեն ընդհանուր ուղիղ, որի վրա են գտնվում այդ հարթությունների բոլոր ընդհանուր կետերը:

Այս ամենը ներկայացնելուց հետո, երեխային ներկայացնենք հարթաչափական մարմիններ, որոնք պտտելով կստանանք տարածաչափական մարմիններ:

Գլան

Գլան կարելի է ստանալ՝ պտտելով AA_1O_1O ուղղանկյունը իր կողմերից որևէ մեկի, օրինակ՝ OO_1-ի շուրջ: Նույն գլանը կարելի է ստանալ՝ պտտելով AA_1B_1B ուղղանկյունն իր հանդիպակաց կողմերի միջնակետերով անցնող OO_1 ուղղի շուրջ:

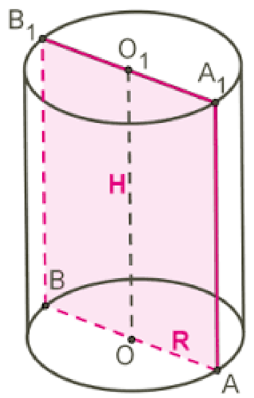

OO_1 ուղիղը կոչվում է գլանի առանցք, AA_1-ը և BB_1-ը՝ ծնորդներ: Գլանի H բարձրությունը հավասար է $OO_1=AA_1=BB_1$ հատվածներից յուրաքանչյուրին:

Պտտման ընթացքում առաջացած երկու շրջանները կոչվում են գլանի հիմքեր:

Գլանի $R=OA=OB$ շառավիղ կոչվում է նրա հիմքի շառավիղը:

Գլանի առանցքով անցնող հարթության և գլանի ընդհանուր մասը կոչվում է գլանի առանցքային հատույթ: Գլանի առանցքային հատույթը ուղղանկյուն է: Վերևի նկարում դա AA_1B_1B ուղղանկյունն է:

Գլանի կողմնային մակերևույթի բացվածքը ևս ուղղանկյուն է:

Այդ ուղղանկյան կողմերից մեկը հիմքի շրջանագծի երկարությունն է, իսկ մյուսը՝ գլանի բարձրությունը: Ուրեմն, գլանի կողմնային մակերևույթի մակերեսը հավասար է՝

Sկողմն=2πRH

Եթե սրան գումարենք երկու հիմքերի մակերեսները, ապա կստանանք գլանի լրիվ մակերևույթի մակերեսը՝

S=Sկողմն+2Sհիմք=2πRH+2πR²

Կոն

Գիտենք, որ կոնը կարելի է ստանալ՝ պտտելով ուղղանկյուն եռանկյունը իր էջերից որևէ մեկի շուրջ:

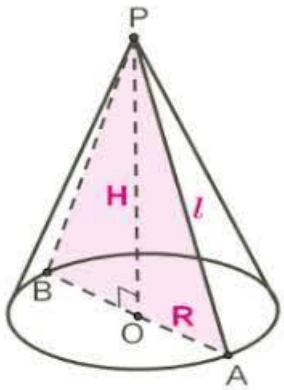

PO հատվածը կոչվում է կոնի բարձրություն:

Կոնի առանցքային հատույթը, որն անցնում է նրա գագաթով, հանդիսանում է PA և PB սրունքներով հավասարասրուն եռանկյուն: PA-ն և PB-ն կոչվում են կոնի ծնորդներ և նշանակվում են l տառով:

Եռանկյան պտույտից առաջացած O կենտրոնով շրջանը կոչվում է կոնի հիմք:

Կոնի շառավիղ կոչվում է նրա հիմքի R=OA=OB շառավիղը:

Կոնի կողմնային մակերևույթի բացվածքը շրջանային սեկտոր է:

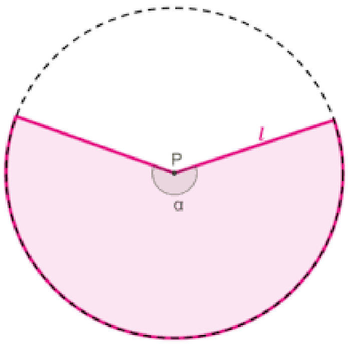

Այդ սեկտորի շառավիղը հավասար է կոնի ծնորդին՝ l-ի, իսկ աղեղի երկարությունը հավասար է կոնի հիմքի շրջանագծի երկարությանը՝ $2\pi R$

Ինչպես գիտենք, շրջանային սեկտորի մակերեսը հավասար է նրա շառավղի և աղեղի երկարության արտադրյալի կեսին:

Ստանում ենք՝

$$2\pi Rl/2=\pi Rl$$

Այսպիսով, կոնի կողմնային մակերևույթի (կոնային մակերևույթի) մակերեսը հաշվում են

Տկողմն=πRl

բանաձևով:

Լրիվ մակերևույթի մակերեսը ստանալու համար պետք է գումարել հիմքի շրջանի մակերեսը՝

$$S=S_{կողմն}+S_{հիմք}=\pi Rl+\pi R^2$$

Փակագծերից դուրս բերելով ընդհանուր արտադրիչները, ստանում ենք՝

$$S=\pi R\cdot(l+R)$$

Գունդ

Գունդը ստացվում է կիսաշրջանի կամ շրջանի պտույտի միջոցով՝ իր AB տրամագծի շուրջ:

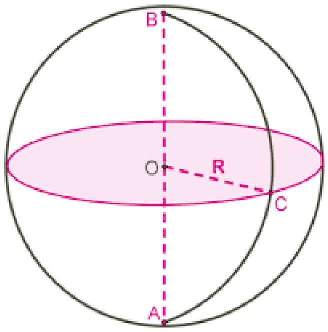

Գնդի մակերևույթը (գնդային մակերևույթը) կոչվում է գնդոլորտ (սֆերա): Գնդոլորտը ստացվում է կիսաշրջանագծի կամ շրջանագծի պտույտի միջոցով:

Գնդոլորտին են պատկանում գնդի բոլոր այն կետերը, որոնց հեռավորությունը գնդի O կենտրոնից հավասար է R շառավղին:

OA-ն, OB-ն և OC-ն, կամ ցանկացած այլ հատված, որը միացնում է գնդոլորտի կետը գնդի կենտրոնի հետ, կոչվում է գնդի շառավիղ:

Գնդի երկու կետեր միացնող հատվածը, որը անցնում է գնդի կենտրոնով, կոչվում է գնդի տրամագիծ: Վերևի նկարում դա AB հատվածն է:

Կենտրոնով անցնող գնդի հատույթը կոչվում է մեծ շրջան, իսկ գնդոլորտի հատույթը՝ մեծ շրջանագիծ:

Գնդոլորտի մակերեսը հաշվում են հետևյալ բանաձևով՝ $S=4\pi R^2$ **:**

Եզրակացություն

Տարածաչափությունը ճիշտ ընկալելու համար, պետք է երեխային այդ գիտելիքները հաղորդելուն զուգահեռ, ցուցադրել և օգտագործել համապատասխան դիդակտիկ նյութեր: Երեխաները ինքնուրույն, ուսուցչի ուղորդմամբ, որպես գործնական աշխատանք պետք է պատրաստեն այդ երկրաչափական մարմինները:

Գրականություն

1. Աթանասյան Լ. Ս. , Բուտուզով Վ. Ֆ,Կադոմցեւ Ս. Բ և ուրիշներ

Երկրաչափություն 7,8,9:

2. ԻՄԴՊՐՈՑ կայք:

3. Վիքիպեդիա Ազատ հանրագիտարան: